

BOGÁR JUDIT

Ars compilandi precationes

*Pázmány Péter imádságai és a kompiláció**

A régi magyarországi prédikációk kompilációjának kutatása az utóbbi években, évtizedekben jelentős eredményeket hozott.¹ A prédikációk mellett érdemes az imakönyveket, imádságokat is vizsgálni ilyen szempontból, hiszen az imaszövegek sok esetben éppen úgy öröklődtek és alakultak kötetről kötetre, mint az egyházi beszédek, és Pázmány Péter szerepe is éppen olyan központi, mint azoknál. E tanulmány nem vállalkozik a téma átfogó feldolgozására, csupán ízelítőt kíván nyújtani néhány példán keresztül a régi magyarországi imádságokban fellelhető szövegalkotási jelenségekből, módszerekből, főként Pázmány *Imádságos könyvének* darabjait vizsgálva, méghozzá két irányból: hogyan kompilált maga Pázmány, és hogyan kompilálták, formálták az ő szövegeit mások, elsősorban Pongrácz Eszter.

Pázmány Péter *Imádságos könyve* bizonyos tekintetben nem áll távol a prédikációktól: a prédikáció műfajára emlékeztető tanító részei² jelentős mértékben kompilált szövegek. Az ezekben előforduló háromszáznál több hivatkozás szerzői között antik írók, egyházatyák, középkori és 15–16. századi történetírók, filozófusok, teológusok szerepelnek, de utal Pázmány törvénykönyvekre és zsinati jegyzőkönyvekre is. Legtöbbször nem szó szerint idéz, hanem magyarul összefoglalja a latin szövegeket, olykor csupán egy mondatban egy hosszabb történetet. E szövegrészeket feltételezhetően nem közvetlenül az általa említett források alapján dolgozta ki: az idézett példák és hivatkozások jó része megtalálható a jezsuita Jacob Gretser *De cruce Christi* és Johannes Stephanus Duranti *De ritibus ecclesiae catholicae* című művében, kisebb számban pedig Antonius Marsilius Columna *Hydragiologia*, Gretser *De benedictionibus*,

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Jelen kötet szerzőin kívül Bárczi Ildikó, Ocskay György, Hargitai Andrea, Kecskeméti Gábor ilyen témájú munkássága említendő.

² BAJÁKI Rita, „*Csak az tud jól élni, a ki jól tud imádkozni.*”: Pázmány Péter *Imádságos könyvének szövegkritikai vizsgálata*, PhD disszertáció, Piliscsaba, PPKE BTK, 2009, 48.

valamint Franciscus Feuarent *Theomachia calvinistica* című munkájában.³ Lehetőséges persze, hogy nem az említett művekből kompilálta össze saját munkáját, hanem egy olyan forrásból dolgozott, amelyet azok is használtak (ez magyarázat lehetne a köztük lévő sok egyezésre); vagy éppen fordítva: amely összedolgozta Gretser, Duranti, Feuarent és Columna (és mások) írásait.⁴

Pázmány az *Imádságos könyv* első kiadásának (Grác, 1606) Hethesi Pethe Lászlóné Kapi Annához szóló ajánlásában a régi szent atyák írásai mellett a *Szentírás* ígéit nevezi meg imáinak legfőbb forrásaként,⁵ de sok liturgikus eredetű szöveg is található a kötetben, valamint a *Hortulus Animae*-nek, Petrus Canisius és más jezsuita szerzők imakönyveinek, illetve egyéb kedvelt korabeli gyűjteményeknek darabjai vagy azok változatai is.⁶ A kutatások jelen állása szerint amikor Pázmány nem saját maga fogalmazza meg imáját, akkor főleg latin nyelvű forrásokat használ fel, fordít le, dolgoz át. Az *Imádságos könyv*ben szereplő fordítások nem egyeznek ugyanazon szövegeknek más magyar nyelvű, kódexekből vagy nyomtatványokból ismert változataival. Az átvételekre többféleképpen hivatkozik Pázmány: az imádság címében megjelöli a szerzőt (pl. *Szent Agoston hála-adása, az örző Angyalnak gond-viseléséért; Sz. Brigyínának, igaz Penitencia-tartásért, és bóldog ki-mulásért, XV. aitato Imádság; Victor Uticensis könyörgése*⁷); szerző, cím, könyv- és fejezetszám vagy ezek valamelyike megadásával az átvétel mellett a margón (az 1606-os kiadásban) vagy utána a szövegben (az 1610-estől kezdve), teljesen kírva vagy rövidítve. Számos esetben nem jelöli meg a forrást (a második kiadástól kezdve sok olyan hivatkozást is elhagy, amelyek az elsőben még szerepeltek), az is előfordul ugyanakkor, hogy olyan-

³ A következő kiadásokat használtam: Jacobus GRETSE, *De cruce Christi*, I–III, Ingolstadii, Adam Sartorius, 1600–1605; Uő, *De sancta cruce*, Ingolstadii, Angermaier, 1616; Uő, *De benedictionibus*, Ingolstadii, Elisabetha Angermaria, 1615; Johannes Stephanus DURANTI, *De ritibus ecclesiae catholicae*, Coloniae Agrippinae, Joannes Gymnicus, 1592; Antonius Marsilius COLUMNA, *Hydragiologia sive De Aqua Benedicta*, Romae, Bonfadini, 1586; Franciscus FEUARENT, *Theomachia calvinistica*, Parisiis, Nivellius, 1604.

⁴ Erről bővebben: BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyvének forrásai = Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatók 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6), 61–71.

⁵ PÁZMÁNY Péter, *Keresztényi imádságos könyv: Grác, 1606*, hasonmás kiadás, Bp., Balassi – MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 28), †3v.

⁶ Pázmány imáinak forrásairól: HOLL Béla, *Anyanyelvünk, imádságunk*, Vigilia, 1957, 23–28; BOGÁR, 4. jegyzetben i. m.; PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadás-hoz*, szerk. SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Bp., Universitas–Editio Princeps, 2013 (Pázmány Péter Művei, 6), 263–380.

⁷ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 3), 87, 164, 184.

kor is feltünteteti, amikor nem lenne muszáj. Egyes litániáknál például elkezdí soronként megjelölni a forrásul szolgáló bibliai helyeket, aztán egyszer csak abbahagyja.⁸

Az átvett imaszövegeket Pázmány különféle módokon alakítja. Aquinói Szent Tamás „O sacrum convivium in quo Christus sumitur” kezdetű Magnificat-antifónájának például csak az első sorát veszi kölcsön egyik áldozási imájának kezdősorául, azután másként folytatja a szöveget.⁹ Néha megrovidíti a túl hosszú imádságokat: *A’ Tévelygések ki-gyomlálásáért* mondandó negyedik könyörgés például jóval hosszabb változatban szerepel Petrus Canisius *Manuale Catholicorum*-ában (*Pro Ecclesia Catholica ab Haereticis nunc vehementer afflicta precatio*).¹⁰ Máskor két vagy több rövidebbet egybeszerkeszt: breviáriumi és *Hortulus animae*-béli (*Oratio ad Deum pro bono fine*) könyörgéseket a harmadik reggeli imádságban¹¹ vagy két imádságot a Canisiusnál is szereplők közül (*D. Ambrosii precatio ante sacram Communionem* és *In ipso ad sacram Communionem accessu*) az áldozás előtti harmadik imában.¹²

A *Bibliából* hosszabban szó szerint viszonylag kevészer idéz, leginkább csak olyankor, ha az imádság címében is szerepel, hogy a *Szentírásból* való a szöveg. Ilyen például *Az Oo Törvény-béli Hívek könyörgési, Az Oo Törvény-beli penitencia-tartók Könyörgési* vagy a *Szent Írás intési* különféle rendű és rangú emberekhez.¹³ Többnyire átfogalmazza, parafrázálja, összefoglalja a bibliai mondatokat, néha pedig csak utal egy-egy ó- vagy újszövetségi történetre, megadva hozzá a lelőhelyet. Előfordul, hogy csupán halvány hasonlóság vagy tematikai egyezés fedezhető fel az *Imádságos könyv* mondatai és a hivatkozott bibliai hely között. *Az eorzeo angyal segítségével* szóló könyörgés mellett az 1606-os kiadásban tizenhárom locust találunk,¹⁴ közülük egyik helyet sem idézi szó szerint Pázmány, viszont valamennyiben szerepelnek angyalok. Gyakran csak egy-egy bibliai személyt vagy eseményt, jellegzetes kifejezést említ, a történet felidézését

⁸ PÁZMÁNY, *Keresztyéni imádságos könyv*, i. m., 201v, 209r–v, 216v–217r.

⁹ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 120.

¹⁰ Petrus CANISIUS, *Manuale Catholicorum in usum pie precandi*, Rothomagi, Ioannes Osmont, 1614, 363–370; PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 187.

¹¹ *Breviarium Romanum: Editio Princeps* (1568), ed. Manlio SODI, Achille Maria TRIACCA, Maria Gabriella FOTI, Virgilio NOË, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1999 (Monumenta Liturgica Concilii Tridentini, 3), 53 (101., 104. sz.); *Hortulus animae*, Argentinae, Johannes Knobloch, 1505, lv; PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 82–83.

¹² CANISIUS, i. m., 226–229, 235–237; PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 248–249.

¹³ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 180–183, 215–217, 310–315.

¹⁴ PÁZMÁNY, *Keresztyéni imádságos könyv*, i. m., 31v–32r.

azonban már az olvasóra bízta. Nemegyszer különféle bibliai helyek mondataiból, félmondataiból, kifejezéseiből, illetve azok átalakított változataiból szövi össze imádságait, sőt ezeket más forrásokból származó részletekkel is kombinálja. A prédikáció előtti *Más Könyörgés*-ben például, amelyben az imádság első feléhez nem ad meg forrást, a bibliai helyekre viszont – az első kiadásban legalábbis – hivatkozik, így jár el (félkövér betűtípussal jelölve az egyezések):¹⁵

Pázmány Péter	„Források”
<p>„Örök mindenható Isten, ki nem csak gyarló testünk taplálására rendelél testi kenyeret, de lelkünknek lelki eledelt adál:</p> <p>Kérlek, nyisd-meg a’ mí siket füleinket, Szent Igédnek hasznos halgatására: mert bóldogok a’ kik ezt hallják, és meg-tartják. Adgyad én Istenem, hogy e’ pusztában-való szarándokságomban, érezhessem ennek a’ mennyei Mannának édességét, és ezt soha meg-ne utállyam. Szomjuhozzam ezt a’ mennyei harmatot, mint drága kincset el-reycsem szívemben:</p> <p>és, a’ mit füllel hallok, lelkemben hiszek, számmal vallok, engedd, hogy azt cselekedetemmel bé-telleyít-csem.</p> <p>Adgyad, hogy a’ te Igéd, bövségessen lakozzék mi-bennünk:</p>	<p><i>”Sacram concionem audituri precatio. Omnipotens Deus, qui hominem non solum ad sustentationem corporis pane vesci, sed etiam ad nutrimentum animae spirituali cibo refici voluisti: da nobis, quaeso, attentas aures ad verbum et Evangelium tuum utiliter audiendum. Beati enim, qui illud audiunt atque custodiunt; nimirum ut una cum Israëlitis, in huius mundi deserto tam caelesti Manna nutriti, suos vincant hostes, et ad promissam patriam recta proficiscantur. Sit in me fames ac sitis iustitiae, et verbum tuum tanquam caelestis thesaurus in mente mea recondatur, ac quasi bonum semen multiplicem adferat fructum in patientia. Fac me Domine verbi tui non modo studiosum auditorem, sed et factorem sedulum; ut quod ex verbo tuo auribus accipio, et corde credo, et ore profiteor, id ipsum et opere compleam. Per Iesum Christum Dominum nostrum.”</i>¹⁶</p> <p>Kol 3, 16: „Legyetek hálásak, Krisztus tanítása éljen bennetek elevenen, s teljes bölcsességgel tanítsátok és intsetek</p>

¹⁵ *Uo.*, 49r–v. – A szöveget a könnyebb olvashatóság miatt az 1606-os kiadásban szereplőtől csak apróságokban eltérő 1631-es verzióból idézem: PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 109.

¹⁶ CANISIUS, i. m., 256–257.

mert ebben vagy **a' te Isteni hatalmasságod**; **a'** bűnösök **üdvösségére**. Engedd, hogy

a' lelki tanítást, **nem úgy mint emberi szót, hanem mint a' te szódat** halgassuk:

és ez **a'** Mennyei **jó mag**, oly **gyökeret verjen** bennünk, hogy **a' Sátan** hatalma, vagy csalárdsága, soha ezt **ki-ne vehesse szívünkéből: e' világi gyönyörűségnek, és gazdagságnak tövisse**, le ne nyomhassa:

egymást.”¹⁷

Róm 1, 16: „Nem szégyellem ugyanis az evangéliumot, hiszen **Isten üdvösséget hozó ereje** minden hívőnek: először is a zsidónak, azután a görögnek.”

1Tessz 2, 13: „Szüntelenül hálát adunk Istennek, hogy amikor az Isten szavát hallottátok tőlünk, **nem úgy fogtátok fel, mint emberi tanítást, hanem mint az Isten szavát**, ahogy valóban az is. Bennetek is hatékonynak bizonyul, akik hittetek.”

Lk 8, 5[–15]: „Kiment a magvető, hogy elvesse a magot. Vetés közben néhány szem az út szélére esett. Eltaposták, és az ég madarai felcsipegették. Más szemek köves talajra hullottak. Kikeltek, de aztán elszáradtak, mert nem kaptak elég nedvességet. Ismét más szemek szúrós bogáncs közé hulltak. A szúrós bogáncsok velük együtt nőttek, és elfojtották őket. A többi **mag jó földbe hullott, kikelt és százszoros termést hozott.**» Amikor befejezte, fölemelte a hangját: »Akinak van füle a hallásra, az hallja meg!« Tanítványai megkérdezték, hogy mi a példabeszéd értelme. Így válaszolt: »Nektek megadtott, hogy megismerjétek az Isten országának titkait, de a többieknek csak a példabeszédek szólnak, hogy nézzenek, de ne lássanak, halljanak, de ne értsenek. Ez a példabeszéd értelme: A mag az Isten szava. Az útszélre hulló szemek azok, akik meghallgatják a tanítást, de aztán jön a **gonosz lélek, kitépi szívükből**, nehogy higgyenek és üdvözüljenek. A köves talajba hulló szemek azok, akik meghallgatják s örömmel fogadják a tanítást, de nem **ver bennük gyökeret**, így aztán a kísértés

¹⁷ A bibliai idézetek forrása (a továbbiakban is): *Biblia: Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, s. a. r. RÓZSA Huba, Bp., Szent István Társulat, 2005.

és **ne csak halgatói, hanem cselekedői lé-gyünk a' te Igédnek.** A' mi Urunk IESUS Christus-altal. Amen.”

idején hűtlenné válnak. A szűrés **bo-gáncs** közé hulló szemek azok, akik meghallgatják, de később az **élet** gondjai, **javai és élvezetei** meggátolják őket fejlődésükben, ezért termést már nem hoznak. A jó földbe hulló szemek azok, akik tiszta és jó szívvel hallgatják a tanítást, meg is tartják és kitartásukkal gyümölcsöt teremnek. [...]«”

Jak 1, 22: „**A tanítást váltsátok tettek-re, ne csak hallgassátok,** mert különben magatokat csaljátok meg.”

Pázmány ebben az imádságban némely részeinek szó szerinti fordítása mellett helyenként át is fogalmazza a latin könyörgést, felcserél szavakat, betold vagy áthelyez jelzőket (pl. **mennyei** harmatot, mint drága **kincset** – verbum tuum tanquam **caelestis thesaurus**), és kihagyja a sokszoros termést hozó jó mag képét, amelyet majd az imádság különféle újszövetségi szakaszok összekapcsolásával megalkotott második felében hoz vissza. A bibliai helyeket nem szó szerint idézi; a levelekből való kifejezéseket más nyelvi és grammatikai formában (pl. a te igéd – Krisztus tanítása; lakozzék mibennünk – éljen benne-tek stb.) adja vissza.¹⁸ A bibliai képek, kifejezések ilyen jellegű felhasználása, beleszövése a szövegbe nem is nevezhető igazán kompilációnak, hiszen Pázmány valószínűleg fel sem lapozta a *Szentírást*, csak a memóriájára hagyatkozott, vagy önkéntelenül jöttek tollára a jól ismert, sokszor olvasott, sokat forgatott szavak, frázisok, miközben fogalmazta az imádságot. A margón szereplő bibliai helymegjelölések azonban mégiscsak szövegalkotásának tudatosságára hívják fel az olvasó figyelmét.

Gajtkó István a 17. század legszebb imájának nevezi *Az Istennek Felségéről* című imádságot,¹⁹ amelyet Pázmány az 1606-os kiadás margináliáinak tanúsága

¹⁸ Az *Imádságos könyv* és a *Biblia* kapcsolatáról bővebben, további példákkal a kompilációra: BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyve és a Biblia = Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. B. J., Piliscsaba, PPKE BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok, 3), 45–55.

¹⁹ GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma*, Bp., 1936 (Palaestra Calasanciana, A Piaristák doktori értekezései az 1932. évtől, 15), 23–24.

szerint bibliai és (pszeudo-)ágostoni gondolatok felhasználásával fogalmazott meg.²⁰

Pázmány Péter	„Források”
<p>„OH mely csudálatos, Ur Isten, a’ te Felséges neved!</p> <p>Méltán neveztetel, Láthatatlan világosságnak:</p> <p>mert a’ te fényességed, inkább, hogy-sem a’ Nap-fény, meg-vakíttya gyenge szemekinket, ha a’ Hítnek homályával bé nem köttetik.</p> <p>Te vagy, én Istenem, minden jóknak kút-feje: eleje, és vége minden állatnak. Te az eget, és földet, újaidon hordozod: a’ tenger vizeit, tenyereddel méred: a’ föld kerektségét, az egek nagy-vóltát, araszoddal bé-fogod.</p> <p>Te-hozzád-képest, minden teremtet-állat, csak olyan mint egy kis porocska.</p>	<p>Zsolt 8, 2: „Uram, mi Urunk, milyen csodálatos széles e világon a te neved!”</p> <p>Ter 32, 30: „Jákob erre megkérdezte és ezt mondta: »Nyilvánítsd ki előttem nevedet!« Az így válaszolt: »Miért kérdezted a nevemet?« –, s megáldotta.”</p> <p>1Jn 1, 5: „Az üzenet, amelyet tőle hallottunk és nektek hirdetünk, ez: Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség.”</p> <p>1Tím 6, 16: „aki egyedül halhatatlan, aki megközelíthetetlen fényességben lakik, akit senki nem látott, s nem is láthat; övé a dicsőség és az örök hatalom! Ámen.”</p> <p>Péld 26, 27: „Aki (másnak) vermet ás, maga esik bele, s aki fölhengeríti, legurul a kövön.”</p> <p>1Kir 19, 12: „A földrengés után tűz következett, de az Úr nem volt a tűzben. A tüzet enyhe szellő kísérte.”</p> <p>Iz 40, 12: „Ki mérte meg marokkal a tenger vizét? És arasszal ki mérhetné fel az ég távlatait? A föld porát ki fogta vékába? Ki mérte meg mérlegen a hegyeket, és a dombokat a mérleg serpenyőjén?”</p> <p>Iz 40, 15: „Lám, a nemzetek olyanok előtte, mint a vízcsepp a vödörben, csak annyit számítanak, mint porszem a mérlegen, a szigetek íme annyit érnek, mint a porszem.”</p> <p>Bölcs 11, 23: „De te mindenkin megkönyörülsz, mert mindent megtehetsz, és elnéző vagy az emberek bűnei iránt, hogy bűnbánatot tartsanak.”</p>

²⁰ PÁZMÁNY, *Keresztyéni imádságos könyv*, i. m., 36v–38v; PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 96–98.

Te kezekben vannak e' Világnak határi:

te-benned, és te-általad élnek, **mozognak**, és **vannak** minden állatok: ha csak szemeidet ezekről el-fordítod-is, ottan semmivé lesznek. **Meg-rendül a' föld**, **ha csak meg-tekinted-is**: te vetettél hártárt a' tengernek: téged dicsírnék az egek, és **csillagok**, melyeket te neveken nevezsz.

Te mindenekben vagy, de **bé** nem rekesztetel: mindenek-felett vagy, de fel nem emeltetel: mindenek-alat vagy, de le nem nyomattatol. **Te** mindeneket látsz, de láthatatlan vagy: mindeneket hordozsz, de meg nem terheltetel: mindeneket el-változtatsz, de el nem változol: mindeneket **igazgatsz** bölcseségeddel, tartasz hatalmaddal. Munkálkodol mindenekben, **fáradtság-nélkül**: keressz minket, ki semmi-nélkül nem szükkölködöl: meg-haragszol, csendes-lévén: el-változtatod e' világi dolgokat, de soha tanácsodat el nem változtatod.

Noha nem szükkölködöl, de örülsz a' nyereségnek: noha fősvény nem vagy, de usorát kívánsz: meg-fizetsz a' kinek tartozol, noha adós nem vagy: meg-engeded adósságinkat, kár-vallásod-nélkül: mindenüt jelen vagy, noha a' hamissak gondolatitúl távúl vagy: be-töltesz mindeneket, fellyül halladsz mindeneket, tartasz mindeneket: jövőndök, múlandók, elötted jelen vannak.

Zsolt 94 (95), 4: „**Kezében vannak a föld mélységei, és övéi a hegyek csúcsai.**”

[ApCsel 17, 28]: „Mert **benne élünk, mozgunk és vagyunk** [...]“

Zsolt 103 (104), 32: „**Ha letekint a földre, az megremeg**, ha megéri a hegyeket, azok füstölnek.”

Jób 38, 7–8: „amikor ujjongtak a **hajnalcsillagok**, s amikor lelkendeztek az Isten fiai? Ki zárta el kettős kapuval a tengert, amikor felszökellt az anyaölből [...]”

Zsolt 140 (141), 4: „Ne engeddd, hogy szívem a rosszra hajoljon, és aljas gonoszszágot kövessen el! A gonosztevőknek dús ételéből enni nem akarok.”

Augustinus, *Meditationes*, c. 29.: „[...] **invisibilis, videns omnia, immutabilis, mutans omnia**, [...] **omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione**, omnia creans et protegens, nutriens et perficiens, **quaerens cum nihil desit tibi**. Amas nec aestuas, zelas et securus es, poenitet te et non dolles, **irasceris et tranquillus es, opera mutas, sed non mutas consilium**.

Recipis quod invenis, et nunquam amissisti; **nunquam inops, et gaudes lucris; nunquam avarus, et usuras exigis**; supererogatur tibi ut debeas, et quis habet quidquam non tuum? **Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens**. [...] qui nusquam dees, et tamen ab iniquorum cogitationibus longe es; [...] **Qui ubique praesens es**, et inveniri vix potes; quem stantem sequimur, et apprehendere non valemus; **qui tenes omnia, imples omnia**, circumplecteris omnia, **superexcedis omnia**.

Te Uram, **üdő-nélkül, örökké-való vagy: ki nem terjedvén, mindenüt jelen vagy: sohová nem ménvén, mindeneken által-hatsz.**Végzetlen vagy, hatalmasságodban: meg-foghatatlan, bölcseségedben: rettenetes, ítéletidben: igaz vagy, minden beszédedben: szent vagy, minden cselekedetidben: bővelkedel, az irgalmassággal: nagy tűrhető vagy a' bűnösökhöz, kegyelmes a' hozzád-térőkhöz.

Csak te egyedül vagy, a' ki vagy:

és hozzád-képest **semmi**, valami kívülled vagyon: mert benned vagyon minden, valami vagyon. Minden ékesség, hozzád-képest, ocsmányság: minden hatalom, erőtlenség: minden bölcsesség, tudatlanság: minden tekéltesség, fogyatkozás: Mert te egyedül, jó vagy, fogyatkozás-nélkül: bölcs vagy, tudatlanság-nélkül: bővkezü vagy, személy-válogatás-nélkül: igaz, és boszú-állo vagy, harag-tartás-nélkül.

Bocsásd-meg, irgalmasságnak Iste-ne, **bocsásd-meg az én tudatlan**

nia, sustines omnia. [...] qui omnem creaturam tuam absque indigentia aliqua possides, et **sine labore gubernas** [...].²¹

Augustinus, *Meditationes*, c. 12.: „[...] **sine tempore sempiternum**, sine morte vitam, sine infirmitate fortem, sine mendacio verum, sine loco ubique totum, sine situ **ubique praesentem**, **sine extensione** omnia implentem, sine contractione ubique occurrentem, **sine motu omnia transcendentem**, [...] in **magnitudine infinitum**, in virtute omnipotentem, in bonitate summum, in **sapientia inaestimabilem**, in consiliis **terribilem**, in iudiciis iustum, in cogitationibus secretissimum, **in verbis veracem**, **in operibus sanctum**, in **misericiordiis copiosum**; erga delinquentes **patientissimum**, erga poenitentes **piissimum**; [...].²²

Kiv 3, 14: „Isten ezt válaszolta: »Én **vagyok, aki vagyok**.« Azután folytatta: »Így beszélj Izrael fiaihoz: Aki van, az küldött engem hozzátok.«»

Jn 1, 3: „Minden általa lett, nélküle **semmi** sem lett, ami lett.”

Augustinus, *Meditationes*, c. 34.: „**Ignosce**, Domine, ignosce pie, ignosce et miserere: **parce ignorantiae meae**,

²¹ PSEUDO-AUGUSTINUS, *Meditationes* = *Patrologia Latina*, accurate J.–P. MIGNE, XL, Parisiis, 1841, 922–923. – Pázmány itt hivatkozik még Augustinus *Mannale* c. művének első fejezetére is (*Patrologia Latina*, XL, 951–952), annak szövege azonban a *Meditationes*-ben olvashatók rövidített változata, így itt most nem közlöm.

²² *Uo.*, 909.

merészségemet, hogy haszontalan
szolgád lévén,

töredelmes szív-nélkül, méltó
böcsület- és félelem-nélkül imádom,
és áldom Felségedet.

Rettegnek Uram, az Angyalok te-
előtted: én pedig gyarló bűnös szolgád,
mikor téged imádlak, dicsírlék, és
áldozom Sz. Felségednek, miért nem
rettegek előtted?

Fel-gerjett buzgó indulattal kívánom,
én Istenem, hogy féllyen, és tiszteljen az
én lelkem tégedet, **De szent Malasztod-
nélkül**, nincs gyarló lelkemnek tehetsége
a' jóra:

nem szolgálhatunk néked, hanem
csak a' te ajándékokból. Azért, ím
elődbe vetem Uram, az én bűnös
lelkemnek nyavalyáját: a' Publicanussal,
szememet előtted fel sem emelem: Ké-
rem szent nevedet, világosítsd-meg értel-
memet, hogy meg-ismérjen téged:
gerjeszd-fel **szívemet, hogy féllyen** és
tiszteljen tégedet: **tisztítsd-meg lelke-
met, hogy szeressen** tégedet. Fel ne
indítsd Uram, a' száraz fa-levél-ellen
haragodat: a' széltül ide 's tova hányatot
pozdorját, ne kergessed: a' hamu-ellen,
erődet ne mutassad. Hanem, irgalmassan
szánd-meg gyarlóságomat: és engedd,
hogy, a' mint hitem-által most Felségedet
homályban távul látom, ugy halálom-után
színről színre téged jelen lássalak: A' mi
Urunk IESUS Christus-által. Amen.”

et multae imperfectioni meae. Noli me
tanquam temerarium reprobare, quod
audeo servus, utinam vel bonus, et non
etiam **inutilis** et malus, et ideo malus et
valde malus, quia te omnipotentem
Deum nostrum, terribilem et nimis me-
tuendum **sine cordis contritione**, et
lacrymarum fonte, **sine debita reve-
rentia et tremore** laudo, **benedico, at-
que adoro**. Si enim **Angeli** te adorantes
et laudantes, mira exultatione repleti
**tremunt; ego peccator, dum tibi assis-
to, laudes dico, sacrificium offero,**
cur non corde paveo, vultu palleo, labiis
tremo, toto corpore **inhorresco**, sicque
obortis lacrymis **coram te** indesinenter
lugeo? Volo, sed non valeo: et quia ne-
queo quod **desidero**, mecum vehemen-
ter admiror, dum te nimis terribilem
oculis fidei cerno, **Sed quis hoc sine
ope gratiae tuae?** Universa enim salus
nostra, magna misericordia tua. [...] Tu
dives in misericordia, et largus in prae-
miis, da mihi de bonis tuis, ut ex eis
serviam tibi: **non enim aliunde pos-
sumus tibi servire** neque placere, **nisi
de tuo munere**.

Confige, quaeso, timore tuo carnes
meas: laetetur **cor meum, ut timeat**
nomen tuum. [...] Dator omnium bono-
rum Deus, da mihi inter laudes tuas fon-
tem lacrymarum simul cum **cordis
puritate** et mentis iubilatione: **ut per-
fecte te diligens**, et digne te laudans,
ipso cordis palato sentiam, gustem, et
sapiam quam dulcis es, Domine [...].”²³

²³ Uo., 927–928.

Pázmány bibliai hivatkozásai itt sem jelentek szó szerinti idézeteket, gyakran csak egy-egy szó vagy akár egészen távoli párhuzam²⁴ kapcsolja őket az imádság szövegéhez. A pszeudo-ágostoni művek részleteit sem pontos fordításban olvashatjuk: sok minden kimarad, az egyes mondatok, tagmondatok nem mindig az eredeti sorrendben követik egymást, néha a határaik is áthelyeződnek, és betoldásokkal is találkozunk. Nem állítható persze bizonyosan, hogy mindez Pázmány műve, az imádság szövegét akár készen is találhatta valamilyen általunk nem ismert forrásban.

Pázmánynak ebből az imádságából Kopcsányi Márton *Elmelkedes az Istenek felségeről* címmel verses elmélkedést készített.²⁵ (Nem csak ebből: Pázmány *Az örök Angyalhoz* szóló könyörgésének kifejezései visszaköszönnek Kopcsányi azonos című verses imájában;²⁶ és nem is ő az egyetlen: Beniczky Péter egyes versei mögött is Pázmány-imákat lehet felfedezni.²⁷) Kopcsányi a cím után mottóként még betoldott egy bibliai idézetet, amely Pázmánynál nem szerepelt. A hosszú Pázmány-szöveget harminc soros verssé alakította, párosával összecsendülő kilenc szótagos sorokkal. A verssorok egy részét változtatás nélkül vette át Pázmány imájából, máshol a rím, a szótagszám, az értelem átalakítást kívánt.²⁸ Megtalálható a Pázmány-ima átdolgozása Pongrácz Eszter imakönyvében is, ő azonban maradt a prózai formánál.²⁹ Pongrácz Esztert Holl Béla Pázmány „legszorgalmasabb XVIII. századi kölcsönző”-jének nevezi, mivel gyűjteményébe nemcsak a fenti imát, hanem Pázmány szövegeinek több mint a felét átvette.³⁰

Pongrácz Eszter először 1719-ben Nagyszombatban megjelent *Arany koronája* igen kedvelt imakönyvvé vált, a 20. század elejéig mintegy negyven

²⁴ Néha annyira távoli, hogy akár téves bibliai helymegjelölésre is gondolhatunk.

²⁵ KOPCSÁNYI Márton, *Keresztyen imadsagos könyvrehke*, Bécs, 1637, 265–268. Vö. *Régi magyar költők tára XVII. század, 7: Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974 [a továbbiakban: RMKT XVII/7], 34–35, 445–446 (20. sz.).

²⁶ KOPCSÁNYI, i. m., 209–210. Vö. RMKT XVII/7, 33, 445 (18. sz.).

²⁷ Erről részletesen: KOVÁCS Dezső, *Beniczky Péter élete és költészete*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1906, 407–413 (a teljes cikk: 385–424).

²⁸ A Kopcsányi-műhöz írt jegyzetekben Holl Béla közli a Pázmány-féle szöveget, jelölve benne a Kopcsányi által átvett szakaszokat (RMKT XVII/7, 445–446), ezért ezt az összehasonlítást itt nem ismételtem meg.

²⁹ PONGRÁ CZ Eszter, *Igaz Isteni Szeretetnek harmattjából nevedet, drága Kövekkel ki-rakott Arany Korona*, Nagyszombat, Acad., Gall Friderik, 1719, 159–160.

³⁰ HOLL, *Anyanyelvünk...*, i. m., 28.

kiadást ért meg. Számos további gyűjteménynek szolgált forrásul, továbbörökítve így a Pázmány-szövegeket is.

Előszavában Pongrácz Eszter elmondja a kegyes olvasónak, hogy ifjúságától kezdve gyűjtötte magyar és idegen nyelvű imakönyvekből a neki tetsző imákat, s ezeket bocsátja most közre („sok féle imádságos Könyvek ösze szedegetett virágival, mint egy Isteni szeretetnek, ’s buzgó áitatos Imádságok terméken harmattyából nevededett drága kövekkel ki-rakott ez Arany Koronával, lelki örömök, ’s vigasztalások kedvéért kedveskedem”³¹). Hogy pontosan mely imádságoskönyveket használta forrásként, nem árulja el, és azt sem tudjuk, hogy a kötetet egyedül állította-e össze, vagy megszerkesztésében és az imádságok formálásában segítségére volt valaki.

A nagyszámú szövegegyezés bizonyossá teszi, hogy az *Arany korona* egyik fő forrása Pázmány Péter *Imádságos könyve* volt.³² Ennek bizonyos fejezeteiből Pongrácz Eszter szinte mindent átvesz, máshonnan alig. A mise részeihez tartozó könyörgések közül például majdnem mindet felhasználja, de ki is egészíti azokat a Pázmáynál hiányzó részekhez kapcsolódó fohászokkal. Az egyes imákat nem feltétlenül ugyanott találjuk a két műben: Pázmány reggeli imái közül a *VI. Könyörgés* például az *Arany koronában* nem a reggeli és esti imák fejezetében, hanem az „Isteni tiszteletnek gyakorlása. Az az: Külömb-külömb féle Imádságok” című harmadik részben szerepel *Imádság. Mellyben az ember, magát Isten akarattjához alkalmaztattya* címmel.³³ Az sem biztos, hogy azonos cím azonos imát jelent.

Az átvételek nagy része nem szó szerinti. Többnyire csak akkor marad nagyjából változatlan a szöveg, ha közismert, mindennapi imádságról van szó, ha rövid, vagy ha tekintélyes szerző (pl. Szent Ágoston, Szent Bernárd) neve áll előtte. Egyébként Pongrácz Eszter sokféle módon alakítja Pázmány szövegeit: rövidíti, összefoglalja, átfogalmazza, kiegészíti, több imáját egybedolgozza, csak bizonyos részeit használja fel stb. A *Miatyánk* soraihoz írt hosszú elmélkedésekből például sok kisebb-nagyobb részletet kihagy. A „Mi atyánk” kifejezéshez Pázmáynak a kritikai szövegkiadásban nyolcvannégy sort (több mint két és fél

³¹ PONGRÁ CZ, *i. m.*, A3v.

³² Az összehasonlításhoz az 1631-es Pázmány-imakönyv kritikai szövegkiadását használtam, de a későbbi edíciókban sem változott – helyesírási eltérések kivételével – a szöveg, legfeljebb betoldottak még néhány imát, így az eltérések nem magyarázhatók azzal, hogy Pongrácz Eszter másik kiadást használt, és ezért nem is dönthető el, hogy melyiket. (Az bizonyos, hogy nem az 1606-os első, amelynek szövege jelentősen különbözik a későbbiek-től.)

³³ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv (1631)*, *i. m.*, 84–86; PONGRÁ CZ, *i. m.*, 62–63.

lapot) kitevő szövegéből Pongrácz Eszternél huszonnégyszor (kevesebb, mint egy oldal) marad.³⁴

Pázmány Péter	Pongrácz Eszter
<p>„EN mennyei szerelmes szent Atyám, és teremő Istenem: Mikor a' te véghetetlen felségedet és méltóságodat, az én el-vetet kicsin állapatommal egybe-vetem, nem merlek téged Atyámnak nevezni. holot csak arra sem vagyok méltó, hogy szolgálid-közzé számláltassam. De mivel a' te szerelmes Szent Fiad bátorítot engem, hogy te-hozzád folyamjam: és előmbe adta, mint kellyen könyörgenem szent Felségednek: nem az én érdemből, hanem csak a' te Szent Fiadnak kegyességéből merlek téged Atyámnak nevezni. Ismérd-meg Uram, a' te Fiadnak könyörgését: mert ő az, a' ki te-néked, mi-bennünk, és mí-általunk könyörög. Tudom Uram, hogy nem általlod, ha azoktúl Atyának nevezetel, kiket a' te szerelmes Szent Fiad, Attyafiainak nevezett. Tudom, hogy inkább kedvelled a' szeretetnek és kegyességnek nevét, hogy-sem a' félelemre indító nevezeteket: és ez-okon, kedvesben hallod, mikor Atyánknak mondunk, hogy-sem mikor boszu-álló Istennek nevezünk. mivel azt kívánod, hogy fiúi szüvel szeressünk téged, és szolgálkhoz illendő félelmet ki-rekeszszünk lelkünk-ből.</p> <p>Csudálatos, Uram, és meg-foghatatlan a' te bölcseséged, és hatalmassgod: de kegyessed és jo-vóltod, meg-előzi a' több Isteni cselekedetidet: Mert, hogy irgalmasságodnak véghetetlen gazdagságát meg-ismértetnéd, nem csak mikor engem semmiből teremtel, és Atyai</p>	<p>„Mennyei Teremő Szent Atyám, én Istenem: midőn a' te véghetetlen Felségedet meg gondolom,</p> <p>nem merlek tégedet Atyámnak nevezni; holot, arra sem vagyok méltó, hogy szolgálid közzé számláltassam. De mivel a' te szerelmes Szent Fiad, bátorit engem, és előmbe adta, mint kellyen könyörög-nem Szent Felségednek; azért, nem az én érdemből, hanem egyedül a' te szent Fiadnak kegyességéből merlek téged Atyámnak nevezni.</p> <p>Tudom URam, hogy nem általlod, ha azoktúl Atyának nevezetel, kiket, a' te szerelmes szent Fiad Atyá-fiainak nevezett.</p> <p>Te, igazán szerelmes Atyám vagy, ki Atyai bölcs gondviseléseddel, fogan-</p>

³⁴ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 43–45; PONGRÁCZ, i. m., 2.

bölcs gond-viseléssel fogantatásomnak, és születésemnek órajátul-fogva csudálatosan vezérlettel, és tápláltál: de fő-képpen, mikor malasztoddal meg-látogattál, és érdemem-nélkül kedvedben fogadtál, ugyan akkor **fiaid-közzé-is számláltál.**

A' mí sok számtalan vétkeink, bűnnek szolgálva, sőt az pokol-béli Sátánnak fiaivá tettek minket. De te Uram, könyörülve raytunk, Sz. Fiadat adád érettünk, hogy a' Kereszt-fának ágában, sok vére-hullásával, és keserves kín-szenvedésével fiakat szülne néked, és a' bűnnek fogságátul, az Eördög hatalmátul, a' kárhozattul, meg-szabadítván minket, az eleven Hitnek-általa te fiaid lennénk: a' te természet-szerént-való Sz. Fiadnak pedig, attyafiai, és örökös társai.

Hogy pedig az Atyai kegyes névnek emlekezetivel, szerelmedre, és bizodalommal-való könyörgésre indítanál, Szent Fiadnak lelkében részessé töl minket: mely tégedet mí-általunk, szüntelen Atyánknak nevez, és oly Atyánknak, kinek szorgalmatos gond-viselése, és Atyai jó-vólta, annyira fellyül-haladgya a' több Atyák gond-viselését, hogy ezek te-hozzád-képest, Atyai nevet sem érdemelnek. **Annak-okáért méltó, én Istenem, hogy csak téged egyedül híjalak Atyámnak.** Abraham nem ismért engem: Iákob nem tudot engem: nem tudta az én Anyám, mint óltottál és formáltál engem az ő méhében: Es hogy Atyai gond-viselésed inkább ki-nyilatkoznék, ugyan szent kezeidre irtad az én nevemet, hogy könnyebben el-feletkezhethnék akár-mely Anya fiáru, hogy-sem te én-róllam el-feletkeznél, és gond-viselő szerelmedet töllem meg-vonnád.

Ha azért Szent David, mikor Királyi méltoságra emelteték, álmétkodván jóvóltodon, imígyen szólla: Uram, ki vagyok én, hogy ennyire fel-emeltél engem?

tatásomnak, és születésemnek órajátul fogva, csudálatosan mind ekkoráig vezérlettel, és tápláltál; és sok malasztokkal meg látogattál; érdemem nélkül, kedvedbe fogadtál, mert fiaid közzé számlálni méltóztattál.

Annak-okáért, méltó, én Istenem, hogy csak téged egyedül híjalak Atyámnak:

Micsoda, Uram, az ember, hogy csak meg-is emlékezel rólla? Mint érdemlette az ember, hogy meg-ismértesd magadat véle, és valamire böcsüllyed ötet? Mentül inkább így szólhatok én te-néked, Felséges Ur-Isten: Uram, ki vagyok én, hogy fiaddá, és örökösöddé fogadgy engem? Honnan érdemlette a' te méltatlan szolgád, hogy ennyire fel-magasztallyad ötet, minden e' világi méltóság- és dücsösség-felett?

Aldot légy, én mennyei Szent Atyám, ezért a' te véghetetlen jo-vóltodért: Kérlek, én Istenem, öncs az én lelkembe, te-hozzád-való fiúi szeretetet, és bizodal-mot: hogy minden szükségimben, és nyavalyáimban, oly bátran várjak te-tölled óltalmat és segítséget, mint a' fiú édes Attyátul. Adgy a' te Atyai gond-viselésed-alat, bátorságos életet. Te oktass, táplály, vezérelj engem minden igyemben: és mikor üdvösségemre szükség-séges, Atyai ostoriddal meg-is látogass.

Ne szenved, szerelmes Atyám, hogy a' tékozló-fiúnak példája-után indullyak, és Atyai gond-viselésed-alól el-kiváncok-zam: sőt, ha gyarlóságomból tölled el-szakadnék-is, te, Irgalmasságnak Attya lévén, mutasd Atyai kegyelmességedet hozzám, fogady szárnyad-alá: és mikép-pen e' világi Atyák szorgalmatosok fiok-ra-való gond-viselésekben, úgy te-is Uram, vígyázz az én óltalmomra. Min-deneknek-felette pedig, azt kérem Szent Felségedtül, hogy, miképpen te én-velem, az Atyai gondviselésnek, és szere-lemnek minden czikkelyit bé-teljesítéd, én-is a' te Szent Lelked-által, minden-ken a' fiúi engedelmességnek hivatallyát bé-tölcsém: és meg-ismérvén azt a' méltóságot, melyre emelél midőn fiaddá fogadál, soha arra a' gyalázatos állapotra ne térjek, melyből Szent Fiad-által ki-hozál, mikor az Eördög rabságából fel-szabadítván, fiaddá fogadál, és a' világos-

ságnak fiaihoz illendő ajándékkal fel-
ékesítél.

**Mint-hogy pedig, nekünk fejen-
ként közönséges Atyánk vagy, mi
pedig min-nyájan atyafiak, és azon
Atyai ból-dogságnak örökösi va-
gyunk:** végy-ki szívünköl minden irigy-
séget, boszu-állást, és harag-tartást: **Adgy**
oly atyafiúi szeretetet lelkünkbe,
hogy senkit meg ne utálljunk, hanem
mint Atyánkfiait úgy szeressünk
mindeneket: úgy tiszteljük minden
felebarátinkat, mint te fiaidat.

Es mivelhogy nem akartad, hogy
semmit csak egyedül magamnak kérjek:
hanem, a' mint azon egy testnek tagjai-
hoz illik, mellyeket azon egy lélek éltet,
mindenekért parancsoltad hogy úgy
könyörögjek, mint magamért: adgyad,
hogy igaz atyafiúi szeretettel, azon
jókat kívánnyam felebarátomnak,
mellyeket magamnak kívánok."

Mint hogy pedig, nekünk mind
fejenként közönséges Atyánk vagy;
mi pedig, minnyájan atyafiak, és
azon Atyai boldogságnak örökösi
vagyunk;

azért, **adgy olly atyafiúi szeretetet**
lelkünkbe, hogy senkit meg ne
utálljunk; hanem mint atyánkfiait
szeressünk mindeneket.

Engedd URam, **hogy igaz atyafiúi**
szeretettel, azon jókat kívánnyam
felebarátomnak, mellyeket magam-
nak kívánok. Amen."

Pázmány *Mikor Innen-nap Templomba megyünk* című imájának első néhány sora helyett más szöveget találunk az *Arany koronában*, a folytatás azonban egyezik.³⁵ Az *Imádságban-való aitatossáért* című Pázmány-ima úgy kerül át Pongrácz Eszter kötetébe, hogy egy félmondat és kicsit később két szót kimarad, a szöveg közepére viszont betoldódik három sor Pázmány következő imádságából.³⁶ Pongrácz gyónás utáni harmadik könyörgésének csak a második bekezdése van Pázmánytól, az első bekezdés megtalálható viszont más imakönyvekben, például az *Útitársban* vagy a *Lelki fegyverházban*, azonban még egyszer olyan hosszú szöveggént, mint amennyit Pongrácznál olvashatunk belőle.³⁷ A gyónás utáni ötödik könyörgés Pázmány gyónás utáni második könyörgéséből ollóz ki részeket, a vége viszont nem onnét való.³⁸ A gyónás utáni hatodik ima Pázmány gyónás utáni ötödik könyörgésének ötödik bekezdésével kezdődik, némi betoldás után a hetedik elejével folytatódik, majd újabb

³⁵ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 106; PONGRÁCZ, i. m., 67–68.

³⁶ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 107; PONGRÁCZ, i. m., 68–69.

³⁷ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 238; PONGRÁCZ, i. m., 132; *Útitárs*, Nagyszombat, Rietmiller Mát[yás], 1678, 101–102; *Lelki fegyverház*, Nagyszombat, Acad., 1716, 21.

³⁸ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 238–240; PONGRÁCZ, i. m., 133–134.

betoldást követően Pázmány gyónás utáni harmadik könyörgésének negyedik bekezdéséből vett részlettel folytatódik, hogy aztán újabb kiegészítéssel fejeződjék be. E szövegben félreolvasással vagy elírással is találkozunk: Krisztus kízzatásának kapcsán szívének megmondhatatlan fájdalmi és epeségi helyett épsége szerepel az *Arany koronában*.³⁹ Máskor is előfordul, hogy több Pázmány-ima részleteit találjuk összedolgozva Pongrácz Eszternél.⁴⁰ A *Meltyben az UR Vacsorájához készülő ember, a' maga méltatlanságáról emlékezik* című szövegben csak a negyedik bekezdés egy része származik a Pázmány-imagyvból.⁴¹

Az egyes miserészekhez tartozó könyörgések helyenként mintha összekeverednének: amit Pázmánynál *A' SANCTUST mikor mondgyák* cím alatt találunk, az Pongrácz Eszternél *A' Praefatio-előtt* mondandó (némileg átalakítva), ami nála a Sanctusra való, az Pázmány *Hogy az Aldozat gyümölcsös legyen* című imájának elejével egyezik meg, ennek második fele viszont ugyanaz, mint Pongrácz Eszter azonos című könyörgésének második fele.⁴²

Az örö Angyal segítségével, Könyörgés című Pázmány-szövegből nemcsak kimaradnak részek, de fel is cserélődik néhány mondat:⁴³

Pázmány Péter	Pongrácz Eszter
<p>„KEgyelmes Isten, ki a' gyarló embert annyira böcsülléd, hogy Országodnak bódogságos vitézit, az Angyali seregeket, óltalmára rendeléd: és nem csak Országoknak, és Gyölekezeteknek örző Angyalt adál, de ennek-felette, minden embernek tulydon óltalmára Angyalt rendelél: hogy nem csak a' Tanító-Pásztorok-által vigasztalnál, és öriznél minket, hanem az Angyali seregeknek gondviselésével-is meg-környékeznéd Híveidet: Eörizzen, Uram, óltalmazzon, oktasson, és vezérellyen engem, ez a' te hűv szolgálád. Es, miképpen Abrahámot kihozá sok nyavalyából, Lótót meg-szabadítá veszedelmétül, a' három ifiat a'</p>	<p>„KEgyelmes Isten ki a' gyarló embert, annyira böcsülöd, hogy az Angyali seregeket, óltalmára rendelnéd: és</p> <p>meg-környékeznéd híveidet. Vig Uram szent szined eleibe az én sóvány imádságomat, mellyet ő általa, végy jó illatú áldozatúl. Örizzen Uram, óltalmazzon, oktasson és vezérellyen engem ez a' te hűv szolgálád.</p>

³⁹ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 240, 243–244; PONGRÁ CZ, i. m., 134.

⁴⁰ Pl. PONGRÁ CZ, i. m., 122–123; 138–139.

⁴¹ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 246; PONGRÁ CZ, i. m., 139–140.

⁴² PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 115–116; PONGRÁ CZ, i. m., 82–83.

⁴³ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 86; PONGRÁ CZ, i. m., 30.

tűzben meg-tartá, Iudith-aszont tisztán meg-örizé a' faytalan nép-közöt: ugy engemet-is, testi lelki veszedelemtül óltalmazzon.

Vigye, Uram, Felséged-eleibe az én sovány imádságomat, melyet ő-általa végy jó-illatú áldozatúl.

Igazgasson, mint Tobiast, minden dolgaiban:

az ellenem fel-támadot pokol-béli sárkányt kötözzé-meg, hogy se testemnek, se lelkemnek ne ártasson. Ur Isten, ki az Angyaloknak, és embereknek hivatallyát, csudálatos-képpen rendeléd: **engedd kegyelmessen, hogy a' te Angyalid, kik előtted menyégben szüntelen udvarlanak, a' mi életünket e' földön örizzék mindenkor: A' te Szent Fiad-által, etc. Amen."**

gád.

Es miképpen ki hozta Abrahámot sok nyavalyából; Lótót megszabadította ve-szedelemtül: a' három iffiat a' tűzben meg-tartá: Júdit Aszszonyt tisztán meg-örizé a' fajtalan nép között: **igazgasson mint Tobiást minden dolgaiban;** úgy testi lelki veszedelemtül óltalmazzon engem. **Az ellenem fel-támadott pokolbéli Sárkányt kötözzé-meg hogy se testemben, se lelkemben ne ártasson.**

Engedd kegyelmessen, hogy a' te szent Angyalid, kik előtted Menyégben szüntelen udvarlanak, a' mi életünket e' földön örizzék mindenkor, a' te Szent Fiad a' mi URunk JESUS Kristusunk-által. Amen."

Az ilyesfajta változtatások nem feltétlenül tudatos átalakítás eredményei; az is elképzelhető, hogy az ima szövege szóbeli hagyományozódás során alakult, és/vagy az imakönyv összeállítója fejből, nyomtatott forrás használata nélkül írta le.

Gyakori különbség az *Arany koronában* és az *Imádságos könyvben* olvasható, egyébként nagyjából egyező szövegek közt a tagmondatok, mondatok, bekezdések eltérő tagolása. A már említett, *Az Istennek Felségéről* címet viselő Pázmány-ima harmadik bekezdését Pongrácz Eszternél az imádság második bekezdésének közepén így találjuk (kurzívval jelölve a mondathatár-, tagmondathatár-változtatás):⁴⁴

⁴⁴ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 96; PONGRÁ CZ, i. m., 159.

Pázmány Péter	Pongrácz Eszter
<p>„Te mindenekben vagy, de bé nem rekesztetel: mindenek-felett vagy, de fel nem emeltetel: mindenek-alat vagy, de le nem nyomattatol. Te mindeneket látsz, de láthatatlan vagy: mindeneket hordozsz, de meg nem terheltetel: mindeneket el-változtatsz, de el nem váltzol: mindeneket igazgatsz bölcseségeddel, tartasz hatalmaddal. Munkálkodik mindenekben, fáradság-nélkül: keressz minket, ki semmi-nélkül nem szükölködöl: meg-haragszol, csendes-z-lévén: el-változtatod e’ világi dolgokat, de soha tanácsodat el nem változtatod.”</p>	<p>„Te én Istenem URam mindenekben vagy, mindenek-felett vagy, mindeneket látsz, mindeneket hordozsz, mindeneket el-változtatsz, mindeneket igazgatsz, bölcseségeddel tartasz, hatalmaddal mindenekben munkálkodik, keresel minket, ki semmi-nélkül nem szükölködöl.”</p>

Pázmány imáinak átalakítása feltehetően nem mindig Pongrácz Eszter (vagy az *Arany korona* összeállításában őt segítő személy, ha esetleg volt ilyen) munkája, a már említett szóbeli hagyományozódás lehetősége mellett az is valószínűsíthető, hogy bizonyos szövegeket már így talált más gyűjteményekben. Pázmány áldozás előtti második imája például kihagyásokkal, betoldásokkal, több helyen átfogalmazva olvasható Pongrácz Eszternél áldozás előtti hatodik imaként, ugyanúgy, csak a hibákat javítva, mint a *Lelki fegyverház* áldozás előtti első imájában.⁴⁵

Közismert szövegeknek nem mindig a Pázmánynál olvasható verzióját vagy annak valamilyen közvetlen leszármazottját választja Pongrácz. A bűnbánati zsoltároknak például nem az *Imádságos könyv*ben szereplő verses fordítását veszi be gyűjteményébe,⁴⁶ és az „Oltalmad alá futunk” kezdetű antifóna is másik változatban szerepel.⁴⁷

Az *Imádlak tégedet* kezdetű, Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított éneknek csak a második fele olvasható az *Arany koronában*, az sem pontosan, elrontva ezzel a versritmust:⁴⁸

⁴⁵ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 248; PONGRÁCZ, i. m., 141–142; *Lelki fegyverház*, i. m., 25–26.

⁴⁶ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 259–264; PONGRÁCZ, i. m., 216–222.

⁴⁷ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 294; PONGRÁCZ, i. m., 350.

⁴⁸ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 117; PONGRÁCZ, i. m., 85.

Pázmány Péter	Pongrácz Eszter
<p>[3 versszak]</p> <p>„VAltságomnak árra, szárátt szívem ereje: En bűnös lelkemnek megtisztító fördője: Szomju 's fáratt lelkem meg-vigasztalója: üdvösségem záloga.</p> <p>Részegícs-meg engem Uram szent pohároddal: Olcsd-meg én szívemnek gonosz langját véreddel: Szent véred pecsétit (miként Egyiptomban) vesd szívem aytajára.”</p>	<p>„Könyörgés.</p> <p>VAltságomnak árra, száraz szívem ereje; én bűnös lelkemnek megtisztító fördője szomjú, 's-fáratt lelkemnek meg-vigasztalója; üdvösségem záloga: részegícs-meg engem, URam Sz. Pohároddal: olcsd meg szívemnek gonosz lángját Sz. Véred-del: Sz. Véred pecsétit vesd szívem aytajára.”</p>

További elírásokkal, tévesztésekkel is találkozhatunk a kötetben. *Szent Agoston bála-adása, az örző Angyalnak gond-viseléséért az Arany koronában Szent Agoston Hálá-adása, az örző Angyalnak gond-viseléséért gyakorlása címmel szerepel,*⁴⁹ ahol a gyakorlása szó nyilvánvalóan hiba. *Az Istennek Felségéről* című ima második mondatának lemaradt a vége: „OH melly csudálatos UR Isten a' te Felséges Neved! méltán neveztetel láthatatlan Világosságnak; mert a' te fényességed inkább hogy sem a' Nap fény.” – olvashatjuk Pongrácz Eszternél. Pázmánynál a folytatás: „[...] a' Nap-fény, meg-vakíttya gyenge szemeinket, ha a' Hitnek homályával bé nem köttetik.”⁵⁰ Ezekből a hibákból nem lehet a kötet összeállítójának munkamódszerére vonatkozó következtetéseket levonni, mert a nyomdában is belekerülhettek a szövegbe.

Láthattuk, hogy az imádságok, imakönyvek esetében hasonlóképpen él a kompiláció módszere és annak számos formája, mint a prédikációknál. A szerző vagy az ősiség tekintélye sem mindig védi meg az imákat, a közismert szövegeket is átalakíthatják, részeket hagyhatnak ki vagy használhatnak fel belőlük, még a viszonylag állandónak tartott kezdősor is megváltozhat. Az imádságok szövegformálásában ugyanakkor, úgy tűnik, a prédikációkéhoz képest jóval nagyobb arányban van jelen a „nem szándékos kompilálás” jelensége: az imádságszerzők, imakönyv-összeállítók gyakran önkéntelenül is a jól ismert, fejből tudott, sokszor imádkozott szövegek képeiből, kifejezéseiből, soraiból építkeznek, az imaszövegek pedig, éppen, mivel fejből mondják őket, az imakönyvtől elszakadó szóbeli használat során állandóan változnak.

⁴⁹ PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 87; PONGRÁ CZ, i. m., 31.

⁵⁰ PONGRÁ CZ, i. m., 159; PÁZMÁNY, *Imádságos könyv* (1631), i. m., 96.